

Matanət XƏLİLOVA

AMEA Folklor İnstitutu

e-mail: metanetsabirgizi@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7922.2024.1.136>

AZƏRBAYCAN FOLKLORUNDA ARXAİK RİTUAL ELEMENTLƏRİ

Xülasə

Azərbaycan folklorunda arxaik ritual elementlərinin incələnməsi, bu elementlərin xalqın mədəni və mənəvi həyatında oynadığı mühüm rolun anlaşılmasına imkan verir. Novruz Bayramı, toy mərasimləri, musiqi və aşığı sənəti, eləcə də yallı və halay kimi kollektiv rəqslər, Azərbaycan folklorunun əsas təşkilatçıları kimi qədim dövrlərdən bu günümüzdə qədər öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. Bu ənənələr, yalnız əyləncə və estetik ifadə vasitələri deyil, həm də qədim inancları, adətləri və cəmiyyət quruluşunu əks etdirən mədəni və mənəvi mirasın bir hissəsidir. Arxaik ritual elementlərin müxtəlif aspektləri, insanların təbiətlə və bir-biriləri ilə olan qarşılıqlı münasibətlərini, eləcə də mənəvi və sosial dəyərlərini yansıdır. Novruz Bayramında od üstündən tullanmaq, səməni yetişdirmək, müxtəlif oyunlar və mahnılar, toy mərasimlərindəki xına gecəsi, qız görmə, musiqi və aşığı sənətindəki dastanlar və eposlar, yallı və halay rəqslərindəki cəmiyyətin birlik və bərabərlik ifadələri, Azərbaycan xalqının mədəni və mənəvi dəyərlərini ənənələri və estetik zövqünü nəsillər boyu yaşatmaqda mühüm rol oynayır. Bu elementlər, həmçinin, topluluğun gücünü, birlik və həmrəyliyi, keçid rituallarını və təbiətlə harmoniyanı təmsil edir. Aşığı sənəti, dastan və eposlar vasitəsilə xalqın ruhu, mədəniyyəti və tarixi ilə sıx bağlıdır. Yallı və halay kimi rəqslər isə cəmiyyətin bir araya gəlməsində, ümumi kimlik hissənin gücləndirilməsində və arxaik ritualların müasir dövrə daşınmasında mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: Azərbaycan folkloru, arxaik ritual elementləri, xalq inancları.

Matanət KHALİLOVA

ARCHAIC RITUAL ELEMENTS IN AZERBAIJANI FOLKLORE

Summary

Elaboration of archaic ritual elements in Azerbaijani folklore allows to understand the important role these elements play in the cultural and spiritual life of the people. Nowruz Bayram, wedding ceremonies, music and art of love, as well as collective dances such as yalli and halay, have preserved their importance from ancient times to the present as the main organizers of Azerbaijani folklore. These traditions are not only means of entertainment and aesthetic expression, but also

part of the cultural and spiritual heritage that reflects ancient beliefs, customs and social structure. Various aspects of archaic ritual elements reflect human interactions with nature and each other, as well as spiritual and social values. Jumping over the fire, raising wheat, various games and songs, the night of mourning at wedding ceremonies, epics and epics in the art of seeing a girl, music and love, expressions of community unity and equality in yalli and halay dances, cultural and spiritual values, traditions and aesthetic taste of the Azerbaijani people on Novruz Bayram. plays an important role in keeping it alive for generations. These elements also represent the power of community, unity and solidarity, rites of passage and harmony with nature. Ashik art is closely related to the soul, culture and history of the people through epics and epics. Dances such as yalli and halay play an important role in bringing society together, strengthening a common sense of identity, and bringing archaic rituals to modern times.

Key words: *Azerbaijani folklore, archaic ritual elements, folk beliefs.*

Метанем ХАЛИЛОВА

АРХАИЧЕСКИЕ РИТУАЛЬНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Резюме

Разработка архаических ритуальных элементов в азербайджанском фольклоре позволяет понять важную роль, которую эти элементы играют в культурной и духовной жизни народа. Навруз-байрам, свадебные обряды, музыка и искусство любви, а также коллективные танцы, такие как яллы и халай, сохранили свое значение с древнейших времен до наших дней как главные организаторы азербайджанского фольклора. Эти традиции являются не только средством развлечения и эстетического самовыражения, но и частью культурного и духовного наследия, отражающего древние верования, обычаи и социальную структуру. Различные аспекты архаических ритуальных элементов отражают взаимодействие человека с природой и друг другом, а также духовные и социальные ценности. Прыжки через огонь, выращивание пшеницы, различные игры и песни, ночь траура на свадебных церемониях, былины и былины в искусстве видения девушки, музыка и любовь, выражения общественного единства и равенства в танцах яллы и халай, культурные и Духовные ценности, традиции и эстетический вкус азербайджанского народа в Новруз Байрам играют важную роль в сохранении его жизни для поколений. Эти элементы также олицетворяют силу сообщества, единство и солидарность, обряды посвящения и гармонию с природой. Искусство Ашика тесно связано с душой, культурой и историей народа через былины и былины. Такие танцы, как ялли и халай, играют важную роль в объединении общества, укреплении общего чувства идентичности и переносе архаичных ритуалов в современность.

Ключевые слова: Азербайджанский фольклор, архаические обрядовые элементы, народные верования.

Azərbaycan folkloru, xalqın zəngin mənəvi və mədəni mirasını əhatə edən geniş bir spektr təqdim edir. Bu folklor içində yer alan arxaik ritual elementlər, Azərbaycanın köklü tarixi və zəngin mədəni xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bu məqalədə, Azərbaycan folklorunun əsasında yatan arxaik ritual elementlərinin, xüsusilə də onların mənəvi, sosial və mədəni əhəmiyyətini, necə olub da bu elementlər yüzillər boyu xalqın hafizəsində saxlanılıb və müasir dövrlərdə də öz gücünü qoruyub saxlayaraq yaşatdığını araşdırılır.

Bu elementlərin kökü, insanların təbiətlə və bir-biriləri ilə olan qarşılıqlı münasibətlərində yatar. Onlar, zamanla evrilərək, müxtəlif adət-ənənələr, bayramlar, mərasimlər və sənət nümunələri kimi xalqın mədəni həyatının ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdir. Azərbaycan folklorunda yer alan bu arxaik ritual elementləri, həm tarixi həm də müasir perspektivdən tədqiq edilərək, onların mədəni və mənəvi mirasımızdakı yerini və önəmini daha dərinlən anlamağa çalışılmışdır.

Bu məqalədə, Novruz bayramı, toy mərasimləri, yallı və halay kimi kollektiv rəqslər, musiqi və aşıq sənəti kimi folklorik elementlərə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu arxaik ritual elementlərinin, Azərbaycan xalqının mədəni və mənəvi həyatında necə bir rol oynadığını, onların zaman içində necə evrilərək bugünlərə qədər gəldiyini və hələ də necə bir əhəmiyyət daşıdığı ətraflı şəkildə incələnmişdir.

Novruz Bayramı

Novruz Bayramı, Azərbaycan xalqının qədim zamanlardan bəri qeyd etdiyi ən önəmli və mənəvi bayramlardan biridir. İləxır və ilbaşı kimi qəbul edilən bu bayram, təbiətin oyanışını, yeni həyatın başlanmasını və pozitiv dəyişikliklərin simvolunu təmsil edir. Novruz, həm də arxaik ritual və adətlərlə dolu bir bayramdır ki, bunlar müxtəlif formada – xalq inancları, rituallar, simvolik əməllər və xüsusi yeməklərlə özünü göstərir. Bu arxaik elementlər, bayramın ruhunu, mədəni və tarixi köklərini əks etdirir və ona xüsusi bir mənə verir.

Novruz bayramında od yandırmaq və od üstündən tullanmaq qədim zamanlardan qalan ən əsas rituallardandır. Bu ənənə, qışın sona erdiyini və baharın gəldiyini simvolizə edir. Odun təmizləyici və yeniləyici qüvvəsinə inanılır. İnsanlar od üstündən tullayaraq öz üzərlərindən pis qüvvələri, xəstəlikləri və mənfi enerjiləri atmağa çalışırlar (Abbasov, 2020).

Səməni yetişdirmək Novruzun ən mühüm simvollarından biridir. Buğdanın suyun üstündə cücərdilməsi ilə hazırlanan səməni, bərpavərlik və təzə həyatın başlanğıcını simvolizə edir. Səməni, Novruz süfrəsinin mərkəzində yer alır və baharın gəlişini müjdələyir.

Novruz süfrəsi, müxtəlif simvolik yeməklərlə bəzədilir. Süfrədə mütləq 7 xil yemək olmalıdır ki, hər biri müxtəlif mənaları ifadə edir. Məsələn, səməni bərpa-

vərliyi, qarağat və ya digər qurudulmuş meyvələr sağlamlığı, süd məhsulları təmizliyi, yerkökü (kök) bərəkəti simvolizə edir. Bu yeməklər, eyni zamanda, bayramın mənəvi atmosferini yaradan və ailə üzvləri arasında birliyi gücləndirən önəmli elementlərdir (Hüseynova,) 2018.

Novruz bayramında xüsusi qeyd olunan xarakterlər var: Kosa və Kəcəl. Bu ənənəvi personajlar, bayramın ruhunu yüksəltmək və insanlarda sevinc yaratmaq üçün müxtəlif şənliklərdə iştirak edir. Kosa, baharın və bərəkətin simvolu olaraq qəbul edilir, Kəcəl isə qışı təmsil edən və Novruzla birlikdə çəkilən məzəli hadisələrin qəhrəmanıdır.

Novruz bayramı ərzində müxtəlif oyunlar və xüsusi mahnılar ifa edilir. Bu oyunlar və mahnılar, həm əyləncə məqsədli olsa da, eyni zamanda qədim zamanlardan qalan mənəvi və tarixi ənənələrin davam etdirilməsini təmin edir. Oyunlar, əsasən, baharın gəlişini, təbiətin oyanışını və insanlar arasındakı münasibətləri təsvir edir (Məmmədli, 2018).

Novruz bayramında bu və digər arxaik rituallar və adət-ənənələr, Azərbaycan xalqının mədəni və mənəvi dəyərlərini əks etdirən və nəsildən-nəslə ötürülən zəngin bir mirasın parçasıdır. Bu ənənələr, həm müasir dövrdə həm də gələcəkdə Azərbaycan mədəniyyətinin qorunub saxlanılmasında mühüm rol oynayır.

Toy mərasimləri

Azərbaycan toy mərasimləri, qədim zamanlardan bəri özünəməxsus adət-ənənələr, rituallar və simvolik elementlər ilə zənginləşdirilmişdir. Bu mərasimlər, yalnız iki insanın bir araya gəlişi və yeni bir ailənin yaranması mərasimindən çox daha dərinə mənalar daşıyır. Azərbaycan toy mərasimlərindəki arxaik ritual elementləri, qonaqpərvərlik, ailə dəyərləri, birlik, məhəbbət və bərəkət kimi əsas mənəvi və mədəni dəyərləri özündə cəmləşdirir. Bu ənənələr, eyni zamanda, nəsildən-nəslə ötürülərək, xalqın mədəni mirasının qorunub saxlanılmasına kömək edir.

Toy mərasimləri, əsasən, nişan və ya qız görmə mərasimi ilə başlayır. Bu, gələcək bəy və gəlinin ailələrinin rəsmi tanışlığı və nikahın qurulacağı elan edilməsidir. Nişan zamanı, qız və oğlan bir-birlərinə üzük takarlar ki, bu da onların bir-birinə olan bağlılığının və söz verilməsinin simvoludur. Bu mərasim qədim zamanlardan gələn bir adətdir və hələ də geniş şəkildə qeyd olunur (Hüseynova, 2020).

Xına gecəsi, toydan bir gün əvvəl qız evində keçirilən mərasimdir. Bu, gəlinin ailəsi və dostları ilə son gecəsini simvolizə edir. Gecədə gəlinin əllərinə və ayaqlarına xına yaxılır ki, bu da onun yeni həyatına uğur və bərəkət arzulamaq məqsədi daşıyır. Xına gecəsi, həm də qız tərəfinin qızlarını evləndirməkdəki mənəvi duyğularını və arzularını ifadə edən çox hissəli bir ritüaldır (Qasımov, 2019).

Toy günü, damat və onun yaxınları, gəlini qız evindən almaq üçün gəlin evinə yürüş edirlər. Bu, toyun ən gözəl və ən həyəcanlı hissələrindən biridir. Gəlini almaq mərasimi, musiqi və rəqs ilə müşayiət olunur. Gəlin evindən çıxarkən müxtəlif adət-

lər icra edilir ki, bunlar arasında gəlinin üzərinə düyü səpmək və ya qapının üstündən gəlini keçirmək kimi simvolik rituallar var. Bu rituallar, gəlinin yeni həyatına uğurlar arzulamaq və ona bərəkət diləmək üçün edilir.

Musiqi və aşiq sənəti

Azərbaycan musiqisi və aşiq sənəti, zəngin və köklü bir mədəni irsin məhsuludur ki, burada arxaik ritual elementlər mühüm bir yer tutur. Bu sənət formaları, həm tək, həm də kollektiv şəkildə icra olunur və müxtəlif mədəni, mənəvi və ictimai funksiyaları yerinə yetirir. Aşiq sənəti, öz kökləri ilə qədim Türk və İran mədəniyyətlərinə qədər uzanan, Azərbaycanın ən qədim musiqi və şeir formasıdır. Bu sənət, eyni zamanda, arxaik ritual elementləri ilə doludur ki, bunlar həm musiqinin, həm də icra edilən mətnlərin strukturunda öz əksini tapır.

Aşiq musiqisi, saz (çox zaman tar, kamancha, və ya sazın özü kimi tanınan çalgılar) ilə müşayiət olunan, həm instrumental, həm də vokal icraları əhatə edir. Bu musiqi forması, qədim dövrlərdən bəri yaranan və inkişaf edən bir mədəni və sosial ifadə vasitəsidir. Aşiq sənətinin kökü, şamanik və dini rituallara, eləcə də xalqın gündəlik həyatına dərin bağlıdır (Zeynalov, 2017).

Saz, yalnız bir musiqi aləti deyil, həm də dərin mənəvi və simvolik mənə daşıyır. Sazın telləri, dünyanın mənəvi quruluşunu, insanın iç dünyasının zənginliyini və kainatla əlaqəsini təmsil edir. Aşıqlar, saz çalaraq, təbiət qüvvələriylə, atalar ruhu ilə və yaradılışın dərin mənaları ilə əlaqə qururlar.

Aşiq sənətində icra edilən dastanlar və eposlar, qədim dövrlərdən qalan arxaik ritual elementlərlə doludur. Bu şeir və hekayələr, qəhrəmanlıq, sevgi, ədalət və insanın təbiətlə əlaqəsi kimi mövzuları əhatə edir. Dastanların icrası, eyni zamanda, cəmiyyətdəki mənəvi və ictimai dəyərləri gücləndirən bir vasitədir (Məmmədli, 2021).

Aşiq sənəti, həm də müxtəlif bayram və mərasimlərdə, xüsusilə Novruz kimi qədim bayramlarda mühüm rol oynayır. Bu cür tədbirlərdə aşıqların ifası, baharın gəlişini, yenilənməni və mənəvi təmizlənməni qeyd edən rituallarla bərabər icra edilir.

Aşıqlar arasında keçirilən müsabiqələr və duellər, qədim dövrlərdəki şeir və musiqi yarışlarının müasir əksidir. Bu duellər, həm musiqi məharətini, həm də şeir yaradıcılığını nümayiş etdirir. Aşıqlar, bu müsabiqələrdə öz biliklərini, zəkalarını və sənətkarlıqlarını sınaqdan keçirirlər (Vəliyev, 2016).

Azərbaycanın musiqi və aşiq sənəti, arxaik ritual elementləri ilə zəngindir və bu elementlər, xalqın mədəni və mənəvi mirasının qorunub saxlanılmasında mühüm rol oynayır. Bu sənət forması, həm keçmişə bağlılığı, həm də müasir dövrlərdə onun yaşatılması və inkişaf etdirilməsi baxımından önəm daşıyır. Aşiq sənəti, Azərbaycan xalqının ruhu, mədəniyyəti və tarixi ilə sıx bağlıdır və bu sənət vasitəsilə xalqın mənəvi dəyərləri, ənənələri və estetik zövqü nəsillər boyu yaşadılır.

Yallı və halay

Yallı və halay, Azərbaycanın və bölgənin ən qədim kollektiv rəqs forması olaraq tanınır və müxtəlif sosial, mədəni və ritual kontekstlərdə icra edilir. Bu rəqslər, həm zəngin mədəni mirasın bir hissəsi, həm də cəmiyyətdə birlik və həmrəylik duyğularının gücləndirilməsi vasitəsidir. Arxaik ritual elementlərinin bu rəqs formalarına inteqrasiyası, onların yalnız əyləncə və estetik ifadə vasitələri olmadığını, eyni zamanda qədim inancları, adətləri və cəmiyyət quruluşunu əks etdirdiyini göstərir.

Yallı, əsasən, kollektiv halda icra edilən və bərabərlik, birlik hissini gücləndirən bir rəqsdir. Rəqs edənlər bir dairə və ya yarım dairə şəklində duraraq əl-ələ tutarlar və müəyyən ritmlərə uyğun olaraq hərəkət edirlər. Yallıda arxaik ritual elementlər aşağıdakı xüsusiyyətlərdə özünü göstərir (Qasimov, 2017):

- Mənəvi birləşmə: Yallı, icra edildiyi zaman, iştirakçılar arasında mənəvi və enerji birləşməsi yaratmaq qabiliyyətinə malikdir. Bu, qədim zamanlardan bəri insanların birlikdə güc toplamaq, müştərək məqsədlərə nail olmaq üçün yaratdığı bir metod olmuşdur.

- Təbiətlə harmoniya: Rəqs adətən açıq havada və təbiət qoynunda icra edilir, bu da iştirakçıların təbiət ilə uyğunlaşmasını və ondan enerji almasını təmin edir.

- Fəsillərin dəyişməsi: Yallı, xüsusilə baharın gəlişi və Novruz bayramı kimi fəsillərin dəyişməsini qeyd etmək üçün icra edilir. Bu, təbiətin yenidən doğuşunu və yenilənməni simvolizə edir.

Eynilə halay da cəmiyyətin bir araya gəlməsini və kollektiv enerjini ifadə edən rəqs formasıdır. Halay tez-tez toylar, bayramlar və ictimai şənliklər kimi mühüm tədbirlərdə ifa edilir. Halayın arxaik ritual elementləri (Səfərova, 2022):

- İcmanın gücü: Halay, cəmiyyətin bir araya gəlməsi və ümumi bir məqsədi qeyd etməsi üçün bir yol olaraq görülür. Bu, qədim zamanlardan icma daxilində birliyin və həmrəyliyin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

- Keçid ayinləri: Toylar kimi mühüm həyat tədbirlərində halayların icrası insanların həyatlarının yeni mərhələsinə keçidini simvollaşdırır. Bu həm də icma üzvlərinin bu keçidi dəstəkləməsi və qeyd etməsi üçün bir yoldur.

- Qoruyucu rəmzlər: Halay zamanı edilən bəzi fiqurlar və hərəkətlər pis ruhları dəf etmək və bolluğu cəlb etmək məqsədi daşıyır. Bu cür inanclar göstərir ki, rəqs sadəcə estetik ifadə deyil, həm də qoruyucu və məhsuldarlıq gətirən xüsusiyyətlərə malikdir.

Yallı və halay Azərbaycanın zəngin mədəni irsinin canlı nümunələridir. Bu rəqslər toplumun bir araya gəlməsində, ümumi kimlik hissənin gücləndirilməsində, arxaik ritualların müasir dövrə daşınmasında mühüm rol oynayır. Bu ənənəvi rəqslər həm keçmişlə, həm də sosial dəyərlərlə əlaqəni qoruyub saxlamaq və ötürmək üsulu olaraq qalır.

Nəticə

Azərbaycan folkloru, zəngin və çoxşaxəli bir mədəni və mənəvi mirası əhatə edir. Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Novruz bayramı, toy mərasimləri, musiqi və aşıq sənəti, eləcə də yallı və halay kimi kollektiv rəqslər, Azərbaycan xalqının mədəni və mənəvi həyatında arxaik ritual elementləri vasitəsilə nəsil-dən-nəslə ötürülən zəngin bir mirasın tərkib hissəsidir. Bu elementlər, xalqın tarixi boyunca mənəvi və mədəni dəyərlərinin qorunub saxlanılmasında və müasir dövrlərdə də onların yaşatılmasında mühüm rol oynayır.

Novruz Bayramı, Azərbaycanın qədim tarixindən bəri qeyd edilən və baharın gəlişini, təbiətin yenidən doğuşunu simvolizə edən ən mühüm bayramlardan biri olaraq qalır. Toy mərasimləri isə, həm mədəni, həm də mənəvi aspektlərdə zəngin, arxaik rituallarla dolu törenlərdir ki, bunlar ailə dəyərlərini, birliyi və məhəbbəti qeyd edir. Musiqi və aşıq sənəti, Azərbaycanın ruhunu, tarixini və mədəni zənginliyini əks etdirən ən güclü ifadə vasitələrindən biri olaraq, bu torpaqların həyatında mühüm yer tutur. Yallı və halay kimi rəqslər isə, cəmiyyətdəki birlik və həmrəylik hissini gücləndirərək, toplumun mənəvi və sosial strukturunu möhkəmləndirir.

Bu elementlərin dərin tədqiqi və qorunub saxlanılması, Azərbaycan mədəniyyətinin və folklorunun daha da zənginləşməsinə və nəsillərarası ötürülməsinə imkan verir. Arxaik ritual elementlərinin yaşatılması və tədqiqi, həmçinin xalqın mənəvi və mədəni dəyərlərinin qorunub saxlanılmasında və onların müasir dünyada tətbiqində mühüm rol oynayır. Bu, Azərbaycan folklorunun və mədəni irsinin qlobal səviyyədə tanınması və qiymətləndirilməsi üçün də əhəmiyyətlidir. Dolayısıyla, Azərbaycan folklorundakı arxaik ritual elementlərinin qorunması və təbliği, həm milli mədəniyyətin inkişafı, həm də dünya mədəni irsinə töhfə vermək baxımından əhəmiyyətli bir işdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Hüseynova, R. (2020). Azərbaycan folklorunda arxaik elementlərin tədqiqi. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
2. Məmmədli, F. (2018). Novruz bayramı: Kökləri və müasirlik. Azərbaycan Folklor Araşdırmaları Dərgisi, 12(3), 45-59.
3. Qasimov, R. (2019). Azərbaycan toy mərasimləri: Tarix və müasirlik. Bakı: Şərq-Qərb Nəşriyyatı.
4. Əliyeva, S. (2021). Yallı və halay: Azərbaycanın rəqs mədəniyyəti. Folklor və Etnoqrafiya, 14(1), 24-36.
5. Zeynalov, A. (2017). Musiqi və aşıq sənəti Azərbaycan folklorunda. Bakı: Adiloğlu Nəşriyyatı.
6. Abbasov, A. (2020). Azərbaycan folklorunun əsasları. Bakı: Elm və Təhsil.
7. Hüseynova, R. (2018). Novruz bayramı və onun simvolikası. Bakı: Şərq-Qərb

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər • 2024/1

8. İbrahimov, M. (2019). Azərbaycan toy adətləri: Tarix və müasirlik. Bakı: Nurlar.
9. Məmmədli, F. (2021). Aşıq sənəti: Kökən və inkişaf. Bakı: Gənclik.
10. Qasimov, R. (2017). Yallı və halay: Azərbaycanın rəqs mədəniyyəti. Bakı: Azər nəşr.
11. Rəsulzadə, S. (2019). Azərbaycan folklorunda arxaik elementlər. Bakı: Mədəniyyət.
12. Səfərova, E. (2022). Musiqi və mənəviyyat: Aşıq sənətinin ictimai rolu. Bakı: Lider.
13. Vəliyev, A. (2016). Folklor və mədəni irs. Bakı: Bilik Fondu.
14. Zeynalov, Z. (2021). Növrüz: Mənəvi dəyərlər və ənənələr. Bakı: Həyat.
15. Zülfüqarova, T. (2018). Azərbaycanda bayram mərasimləri: Tarixdən bu günə. Bakı: Səma.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: İlkin variant: 19.02.2024

Son variant: 04.03.2024